

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ШВЕЦЬ ОЛЕКСАНДР ВІТАЛІЙОВИЧ

УДК 81'367.332.2'37 [811.111+811.133.1+811.161.2]

ТИПОЛОГІЯ НОМІНАТИВНИХ РЕЧЕНЬ
В АНГЛІЙСЬКІЙ, ФРАНЦУЗЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник доктор філологічних наук, професор
Денисова Світлана Павлівна,
Київський національний лінгвістичний університет,
професор кафедри німецької філології та перекладу
і прикладної лінгвістики

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, доцент
Леміш Наталія Євгенівна,
Бердянський державний педагогічний університет,
доцент кафедри іноземних мов і методики викладання

кандидат філологічних наук
Цимбалиста Оксана Анатоліївна,
Київський національний
торговельно-економічний університет,
доцент кафедри сучасних європейських мов

Захист відбудеться “30” вересня 2016 р. об 11³⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.26 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9

Автореферат розісланий “29” серпня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.С. Толчєєва

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертація присвячена зіставно-типологічному вивченню номінативних речень англійської, французької та української мов у когнітивному, структурно-семантичному та прагматичному аспектах.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики спостерігається тенденція до інтерпретації мовних одиниць загалом та речення як основної одиниці синтаксису зокрема з позицій *структурно-семантичного* (О.Ю. Іванова, К.Г. Крушельницька, А.Е. Goldberg, P. Guiraud, L. Hjelmslev, F. de Saussure), *структурно-функціонального* (Ю.Д. Апресян, Л.С. Бархударов, О.В. Бондарко, М.З. Закієв, Г.В. Колшанський, І.П. Распопов, Є.А. Реферовська, J.F. Bailyn, Ch. Bally, F. Brunot, A. Martinet, V. Mathesius, J.-P. Maurel, L. Tesnière, J. Veyrenc), *семантико-функціонального* (Н.Д. Арутюнова, В.А. Белошапкова, І.Р. Вихованець, М.В. Всеволодова, В.Г. Гак, К.Г. Городенська, Н.В. Гуйванюк, Г.О. Золотова, В.Ю. Копров, О.В. Падучева, А. Mustajoki, F.R. Palmer) та *когнітивного* (П. Адамец, Ю.М. Караулов, Б.Ю. Норман, Ю.Г. Панкрац, N. Chomsky, K. Goddard, R. Jackendoff, G. Lakoff, R.W. Langacker, A. Wierzbicka) синтаксису.

Особливий статус серед різних типів речень мають номінативні речення, що були виокремлені як об'єкт наукової уваги на початку ХХ століття французьким лінгвістом А. Мейє на матеріалі індоєвропейських мов. Його учні (J. Bloch, R. Gauthiot, J. Marouzeau, É. Benveniste) встановили наявність цього типу речень і в інших мовних родинах: нігеро-конголезькій (мови банту) та уральській (фіно-угорські мови). У русистиці термін “номінативне речення” ввів у науковий обіг О.М. Пешковський. В українській лінгвістиці перші згадки про номінативні речення зроблені М.Ф. Сулимою в його праці “Українська фраза. Коротенькі начерки (1928 р.)”, який, не виділяючи їх в окремий тип, відзначив здатність іменника у називному відмінку утворювати слово-назву.

Згодом упродовж тривалого часу науковці розглядали номінативні речення серед односкладних (О.С. Мельничук, В.М. Брицин, В.Д. Горяний, З.І. Іваненко та ін.) і досліджували їх у різних аспектах як на матеріалі однієї мови: у *структурно-семантичному* – в англійській (J.M. Feist), французькій (М.В. Куровська, О.І. Одинець, F. Lefeuvre), карачаєво-балкарській (М.Б. Кетенчієв), кумицькій (Р.М. Османова), новоєгипетській (S. Israelit-Groll), російській (С. Le Feuvre, R. L'Hermitte); *структурно-функціональному* – в українській (І.М. Сушинська, З.З. Коржак), башкирській (Р.Я. Хуснетдінова), турецькій (С. Schroeder), французькій (М.В. Куровська, О.І. Одинець, F. Lefeuvre); *текстотвірному* – у німецькій (С.А. Нікіфорова), російській (О.Ю. Мокроусова); *стилістичному* – в башкирській (Р.Я. Хуснетдінова), так і у зіставленні: у *лексико-синтаксичному* – в англійській та російській мовах (С.А. Рісінзон), карачаєво-балкарській, англійській та російській мовах (З.А.-Д. Біджієв); *структурному* – у санскриті, середньоіндоарійських, російській та слов'янських мовах (А.А. Breunis), болгарській та македонській мовах (M. Dimitrova-Vulchanova, O. Mišeska Tomić), скандинавських мовах (M. Julien), англійській та мові хінді (В.К. Sinha); *комунікативно-прагматичному* – в єгипетській та коптській мовах (J.B. Callender), *перекладознавчому* – в англійській та українській мовах (З.Г. Коцюба) ракурсах.

Актуальність дисертаційної роботи визначається її зорієнтованістю на вивчення номінативного речення не лише з позицій традиційного структурно-семантичного синтаксису, а й з урахуванням досягнень когнітології, прагматики та функціональної лінгвістики, що відображає її поліпарадигмальний характер. Поєднання когнітивного, структурно-семантичного і прагматичного підходів до встановлення типології номінативних речень англійської, французької та української мов дасть змогу глибше пізнати синтаксичну будову цих мов загалом, специфіку відображення дійсності у свідомості носіїв зіставлюваних мов за допомогою номінативних речень та особливості їх функціонування у процесі комунікації зокрема.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за напрямом “Дослідження проблем гуманітарних наук”. Дисертаційна робота є складовою наукової теми кафедри загального мовознавства і германістики факультету іноземної філології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова “Зіставно-типологічне вивчення мов у синхронії і діахронії” (тему дисертації затверджено вченою радою НПУ імені М.П. Драгоманова, протокол № 6 від 30 січня 2014 року, перезатверджено – протокол № 13 від 27 квітня 2016 року).

Метою роботи є встановлення типології номінативних речень в англійській, французькій та українській мовах на когнітивному, структурно-семантичному та прагматичному рівнях.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- сформулювати теоретичні засади дослідження для встановлення типології номінативних речень в англійській, французькій та українській мовах;
- уточнити дефініцію поняття “номінативне речення” в аспекті нових наукових парадигм;
- визначити методологічні принципи аналізу номінативних речень у лінгвістиці та розробити комплексну методику їхньої ідентифікації за відповідними типами в англійській, французькій та українській мовах;
- виявити типи синтаксичних концептів, репрезентованих номінативними реченнями, у зіставлюваних мовах;
- класифікувати номінативні речення англійської, французької та української мов за структурно-семантичними типами;
- схарактеризувати прагматичні типи номінативних речень в англійській, французькій та українській мовах.

Об'єктом аналізу є номінативні речення англійської, французької та української мов.

Предметом дослідження є типи синтаксичних концептів, репрезентованих номінативними реченнями, структурно-семантичні та прагматичні типи номінативних речень в англійській, французькій та українській мовах.

Фактичний матеріал дисертації становлять 4500 номінативних речень (1500 в англійській мові, 1500 – у французькій, 1500 – в українській), відібраних з *англомовних* (R. Bradbury “Dandelion wine”; F.S. Fitzgerald “The Great Gatsby”; J. Joyce “Ulysses”), *франкомовних* (H. Bazin “Cri de la chouette”, “La mort du petit

cheval”, “Vipère au poing”; G. Bernanos “Journal d’un curé de campagne”; A. Camus “La peste”; F. Mauriac “Thérèse Desqueyroux”, “La fin de la nuit”, “Le nœud de vipère”; F. Sagan “Les faux fuyants”, “Un certain sourire”, “Un peu de soleil dans l’eau froide”; E. Triolet “Roses à crédit”) та *україномовних* (І. Вільде “Сестри Річинські” (книга 1^а та 2^а); О.Т. Гончар “Партизанська іскра”, “Людина і зброя”, “Циклон”, “Тронка”, “Бригантина”, “Берег любові”, “Собор”, “Твоя зоря”) художніх творів ХХ століття.

Методи дослідження. Серед методів і прийомів дослідження – *зіставно-типологічний метод* – для обрання tertium comparationis, зіставної інтерпретації мовного матеріалу та виявлення спільних і відмінних ознак номінативних речень в англійській, французькій та українській мовах на когнітивному, структурному, семантичному та прагматичному рівнях, а також особливостей їхнього функціонування в мовленні; *семантико-когнітивний метод* – для пояснення семантичної структури ментальних схем номінативних речень в англійській, французькій та українській мовах, уточнення денотативних і сигніфікативних значень слів, що їх реалізують; *концептуальний аналіз* – для моделювання синтаксичних концептів, репрезентованих номінативними реченнями у кожній із мов; *структурний метод з його методиками: дистрибутивного аналізу* – для виявлення лексичної сполучуваності головного члена номінативних речень з іншими компонентами, що полягає у його здатності утворювати різні види структурних моделей; *безпосередніх складників* – для визначення структури номінативних речень шляхом покрокової операції згортання речення та його подання у вигляді структурної моделі; *структурно-семантичний метод* – для виявлення семантики номінативних речень англійської, французької та української мов на основі аналізу значень їх структурних елементів; *опозиційний аналіз* – для визначення диференційних ознак номінативних речень англійської, французької та української мов та їх інтерпретації; *лінгвопрагматичний метод* – для ідентифікації прагматичних типів номінативних речень відповідно до комунікативної інтенції мовця; *функціональний аналіз* – для розкриття функцій номінативних речень у мовленні; *кількісний аналіз* – для забезпечення достовірності здобутих результатів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що у роботі *вперше виявлено* 6 універсальних типів синтаксичних концептів: БУТТЯ ОБ’ЄКТА, БУТТЯ ОЗНАКИ ОБ’ЄКТА, БУТТЯ ОБ’ЄКТА У ПРОСТОРИ АБО ЧАСІ, БУТТЯ СТАНУ ОБ’ЄКТА ТА СТАНУ ПРИРОДИ, ВОЛОДІННЯ ОБ’ЄКТОМ, НЕБУТТЯ ОБ’ЄКТА, що є ментальними схемами репрезентації номінативних речень і відображають специфіку концептуалізації дійсності представниками англійської, французької та української культур: англійська та французька мови – тяжіють до використання номінативних речень на позначення БУТТЯ ОБ’ЄКТА (43,60% англ., 25,67% фр.); українська – БУТТЯ СТАНУ ОБ’ЄКТА ТА СТАНУ ПРИРОДИ (26,0%), БУТТЯ ОБ’ЄКТА У ПРОСТОРИ ТА ЧАСІ (24,40%); *новим* є обрання синтаксичного концепту в ролі tertium comparationis при зіставному аналізі номінативних речень на когнітивному рівні; розширених структурних моделей та засобів морфологічного вираження їх головного члена – на структурно-семантичному рівні; функцій номінативних речень у мовленнєвих актах – на прагматичному рівні; *скласифіковано* 4500 номінативних речень англійської, французької та української мов за 4 універсальними структурними типами: непоширені, поширені,

нерозчленовані, розчленовані та 7 їх різновидами, продуктивність яких є різною у зіставлюваних мовах (в англ. та фр. мовах переважають двокомпонентні речення (29,46% англ., 26,40% фр.), в укр. – трикомпонентні (19,47%)); *установлено* ступінь лексичної сполучуваності головного члена речення з іншими компонентами (найвищу лексичну сполучуваність демонструє іменник – 321 модель в англ. мові, 470 – у фр., 814 – в укр.); *ідентифіковано* 6 спільних семантичних типів номінативних речень – бутєві, вказівні, оцінні, з просторовими та часовими детермінантами, посесивні; *сконструйовано* 14 семантичних схем, які реалізуються номінативними реченнями в англійській, французькій та українській мовах; *виявлено* 4 універсальні прагматичні типи номінативних речень, що мають різний відсоток уживання в мовленні: репрезентативи – 65%, експресиви – 17,51%, директиви – 8,84%, квеситиви – 8,65% від загальної вибірки.

Практичне значення одержаних результатів пов'язане з можливістю їхнього використання у викладанні таких навчальних дисциплін, як “Загальне мовознавство” (розділ “Грамматична система мови”), “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство” (розділ “Зіставний синтаксис”), “Практична граматики англійської (французької) мови” (розділ “Синтаксис простого речення у зіставно-типологічному аспекті”), “Теоретична граматики англійської (французької) мови” (розділ “Структурно-семантичні та прагматичні типи простого речення”), “Порівняльна типологія англійської (французької) та української мов”, “Сучасна українська літературна мова” (розділ “Синтаксис”). Результати дослідження та опрацьований фактичний матеріал можуть бути використані при укладанні навчальних і методичних посібників для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертації апробовані на *шести* міжнародних конференціях: “Modern problems of education and science” (Будапешт, 2014), “Лінгвокогнітивні та соціокультурні аспекти комунікації” (Острого, 2014), “Психолінгвістика в сучасному світі – 2014” (Переяслав-Хмельницький, 2014), “Сучасна філологія: теорія і практика” (Київ, 2015), “Текст у сучасному лінгвістичному вимірі” (Переяслав-Хмельницький, 2015), “Мова у світлі класичної спадщини та сучасних парадигм” (Львів, 2016), а також на *двох* звітно-наукових конференціях викладачів, аспірантів і докторантів НПУ імені М.П. Драгоманова: “Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету” (Київ, 2014), “Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету. Підсумки науково-дослідної діяльності НПУ імені М.П. Драгоманова за 2015 рік” (Київ, 2016).

Публікації. Теоретичні й практичні результати дисертації викладено у *дев'яти* публікаціях: у *чотирьох* статтях, надрукованих у фахових виданнях України, у *двох* статтях – у періодичних виданнях інших держав, у тезах доповідей *трьох* наукових конференцій.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаної літератури (203 найменування, з яких 52 – іноземними мовами), списку лексикографічних джерел (9 найменувань), списку джерел ілюстративного матеріалу (22 найменування) та чотирьох додатків. Повний обсяг дисертації – 221 сторінка, основний зміст викладено на 186 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, визначено його завдання, об'єкт і предмет, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, описано методи дослідження, схарактеризовано фактичний матеріал, указано форми апробації і структури роботи.

Перший розділ “Теоретичні засади вивчення номінативних речень в англійській, французькій та українській мовах” присвячено дослідженню еволюції поняття “номінативне речення”, аналізу поглядів науковців на їх структуру, семантику та інтонаційне оформлення, розкриттю принципів класифікації номінативних речень та обґрунтуванню необхідності аналізу номінативних речень з позицій когнітивно-функціонального, структурно-семантичного та прагматичного підходів.

Термін “номінативне речення” був уведений у науковий обіг французьким мовознавцем Антуаном Мейє (1904 р.) на позначення бездієслівних речень, наявних, на думку науковця, лише в індоєвропейських мовах. Теорія номінативного речення, започаткована А. Мейє, набула подальшого розвитку у працях його учнів та послідовників, у результаті чого поняття “номінативне речення” зазнало змін у плані наукового об'єму та змісту.

Цінний внесок у розробку теорії номінативного речення зробили представники *логіко-граматичного синтаксису*, насамперед, О.М. Пешковський (об'єднав під назвою “номінативні речення” ті синтаксичні конструкції, в яких іменник у називному відмінку може виступати присудком і в яких за їхньою природою не може бути ані підмета, ані дієслівного присудка) та О.О. Шахматов (визначив номінативні речення як односкладні та класифікував їх на підметові й присудкові).

Опрацювання теоретичного доробку науковців із проблем структури, семантики і функцій номінативних речень дозволило виокремити такі напрями їх вивчення: *системно-функціональний* – визначення номінативних речень як односкладних, що виражають наявність явищ або предметів (О.С. Мельничук, М.Т. Чемерисов), бездієслівних, притаманних розмовному стилю мовлення (А. Goosse, M. Grevisse), наявних в інших групах мов, окрім індоєвропейських (É. Benveniste, L. Hjelmslev); *структурно-семантичний* – трактування номінативних речень як односкладних, непоширених і поширених (P. Guiraud, В.В. Бабайцева, Н.С. Валгіна), таких, що позначають буття названого предмета або явища (W. Lehmann, F. López-Menchero, C. Quiles, П.С. Дудик); *структурно-функціональний* – установлення здатності номінативних речень до поширення детермінантами (А.П. Загнітко, З.Г. Коцюба, П.О. Лекант) та відображення певного елемента навколишньої дійсності щодо моменту мовлення (О.В. Бондарко, З.З. Коржак); *когнітивно-функціональний* – визначення номінативних речень як продукту діяльності людини та відображення її світосприйняття (F. Lefevre).

Узагальнивши результати досліджень представників зазначених вище напрямів, **номінативне речення** визначаємо як просте односкладне речення, головний член якого може бути виражений іменником у формі називного відмінка, особовим займенником, кількісно-іменним словосполученням, субстантивованою частиною мови, числівником, що має буттєву семантику.

Виходячи із запропонованого визначення, номінативні речення англійської, французької та української мов доцільно проаналізувати у когнітивному (ментальна репрезентація структури позначуваної ситуації), структурно-семантичному (представлення номінативних речень у вигляді структурних моделей та конструювання семантичних схем їх реалізації у мовленні) і прагматичному (вивчення номінативного речення як засобу подання інформації про ситуацію мовлення, відображення суб'єктивного підходу мовця до її вербалізації та бажання вплинути на результат) аспектах.

Проблема таксономії номінативних речень була і залишається дискусійною. У лінгвістиці наявні численні спроби класифікувати номінативні речення з метою встановлення їхніх типів. В основу цих класифікацій покладено принципи об'єднання за метою висловлювання (Є.М. Галкіна-Федорук, П.С. Дудик); функціями в мовленні (П.С. Дудик, О.Г. Руднєв); структурою (К.Ф. Шульжук, П.О. Лекант, Н.С. Валгіна, А.П. Загнітко, Н.О. Кобріна) і семантикою (Є.М. Галкіна-Федорук, П.С. Дудик, А.П. Загнітко). Критично переосмисливши наявні класифікації номінативних речень, у роботі обрано власні критерії для встановлення інших типів цих односкладних речень: когнітивний: (репрезентація номінативними реченнями окремого типу синтаксичного концепту); когнітивно-структурний (морфолого-синтаксична будова номінативних речень як мовне відображення їхньої ментальної схеми); когнітивно-семантичний (позначення головним членом номінативних речень фрагмента дійсності), прагматичний (виконання функціонального навантаження в мовленні відповідно до інтенцій мовця).

У другому розділі “**Методологічні принципи аналізу номінативних речень і методики їхнього дослідження**” визначено принципи і критерії відбору номінативних речень для аналізу у трьох мовах, розроблено комплексну методику їх ідентифікації за типами синтаксичних концептів, репрезентованих номінативними реченнями, структурно-семантичними і прагматичними типами в англійській, французькій та українській мовах й аргументовано необхідність її розробки як найбільш ефективної.

Ідентифікація типів номінативних речень в англійській, французькій та українській мовах потребує комплексного підходу, оскільки об'єднання принципів та методів різних наук сприятиме глибшому пізнанню специфіки відображення дійсності у свідомості носіїв зіставлюваних мов за допомогою номінативних речень та особливостей їх функціонування у процесі комунікації. Тому встановлення типології номінативних речень базується на таких *методологічних принципах*: антропоцентризму (врахування людського фактору), структуралізму (розуміння номінативних речень як чіткої специфічної структури), функціоналізму (виявлення функцій номінативних речень у мовленні), системності (визначення місця номінативних речень у системі мови), експансіонізму (залучення даних інших наук) та семантико-когнітивному підході (відображення специфіки ментальних схем номінативних речень у їхній семантиці).

За *tertium comparationis* (основи зіставлення) у роботі обрано поняття **синтаксичного концепту** для вияву ступеня його репрезентації номінативними реченнями у кожній мові (когнітивний рівень); **структурні моделі** номінативних речень та засоби морфологічного вираження головного члена (структурно-семантичний рівень); **функції** номінативних речень у мовленні (прагматичний рівень).

Виявлення типів синтаксичних концептів, репрезентованих номінативними реченнями, структурно-семантичних і прагматичних типів номінативних речень в англійській, французькій та українській мовах здійснювалося у *чотири* етапи за такою методикою.

На *першому* етапі шляхом *суцільної вибірки* з творів англійської, французької та української мови ХХ століття дібрано 4500 фрагментів, що містять номінативні речення (по 1500 у кожній мові). *Другий* етап передбачав виявлення типів синтаксичних концептів, репрезентованих номінативними реченнями, на основі *семантико-когнітивного методу, опозиційного та концептуального аналізу*. *Семантико-когнітивний метод*, спрямований на експлікацію семантичної структури ментальних схем номінативних речень, сприяв уточненню денотативних і сигніфікативних значень їх компонентів. *Опозиційний аналіз* уможливив визначення диференційних ознак номінативних речень та їх інтерпретацію. Використання *концептуального аналізу* дозволило змодельовувати синтаксичні концепти, репрезентовані номінативними реченнями. На *третьому* етапі дослідження залучення *структурного методу* з його методикою *дистрибутивного аналізу* дало змогу побудувати структурні моделі номінативних речень як результат лексичної сполучуваності головного члена з іншими компонентами; *методикою безпосередніх складників* – визначити структуру номінативних речень шляхом покрокової операції їх згортання. Застосування *структурно-семантичного методу* дозволило виявити семантику номінативних речень англійської, французької та української мов на основі аналізу значень їх структурних елементів. На *четвертому* етапі дослідження завдяки використанню *лінгвопрагматичного методу* номінативні речення було класифіковано за 4 прагматичними типами (А.П. Загнітко): *репрезентативи, директиви, експресиви, квеситиви* та виявлено їхні функції у мовленні. Достовірність здобутих результатів підтверджена на основі *кількісних підрахунків*.

У **третьому розділі “Типи синтаксичних концептів, репрезентованих номінативними реченнями в англійській, французькій та українській мовах”** реконструйовано пропозиційний зміст, втілений у номінативному реченні, який моделюється за ментальними схемами, що є формами збереження інформації у свідомості людини.

Спираючись на результати досліджень Р. Джекендоффа, М.М. Болдирева, Г.А. Волохіної, З.Д. Попової, Л.О. Фурс та ін., семантико-когнітивний аналіз номінативного речення як двостороннього знака, що поєднує категорії формальних та семантичних одиниць, здійснюємо у термінах ментальних схем або **синтаксичних концептів** – узагальнених ментальних образів сприйняття людиною дійсності.

За змодельованою структурою синтаксичного концепту, репрезентованого номінативними реченнями, виокремлено 6 типів синтаксичних концептів, що є універсальними для досліджуваних мов та моделюють інформацію онтологічного плану про об’єкти (БУТТЯ ОБ’ЄКТА [ХТО / ЩО ІСНУЄ]; ВОЛОДІННЯ ОБ’ЄКТОМ [ХТО / ЩО НАЛЕЖИТЬ КОМУ]; НЕБУТТЯ ОБ’ЄКТА [ХТО / ЩО НЕ ІСНУЄ]), їх властивості (БУТТЯ ОЗНАКИ ОБ’ЄКТА [ХТО / ЩО Є ЯКИМ]), просторову та часову віднесеність об’єктів (БУТТЯ ОБ’ЄКТА У ПРОСТОРІ АБО ЧАСІ [ХТО / ЩО ІСНУЄ ДЕ АБО КОЛИ]), стан об’єктів (БУТТЯ СТАНУ ОБ’ЄКТА ТА СТАНУ ПРИРОДИ [ХТО / ЩО ПЕРЕБУВАЄ В ЯКОМУ СТАНІ]) (рис. 1).

Когнітивний рівень

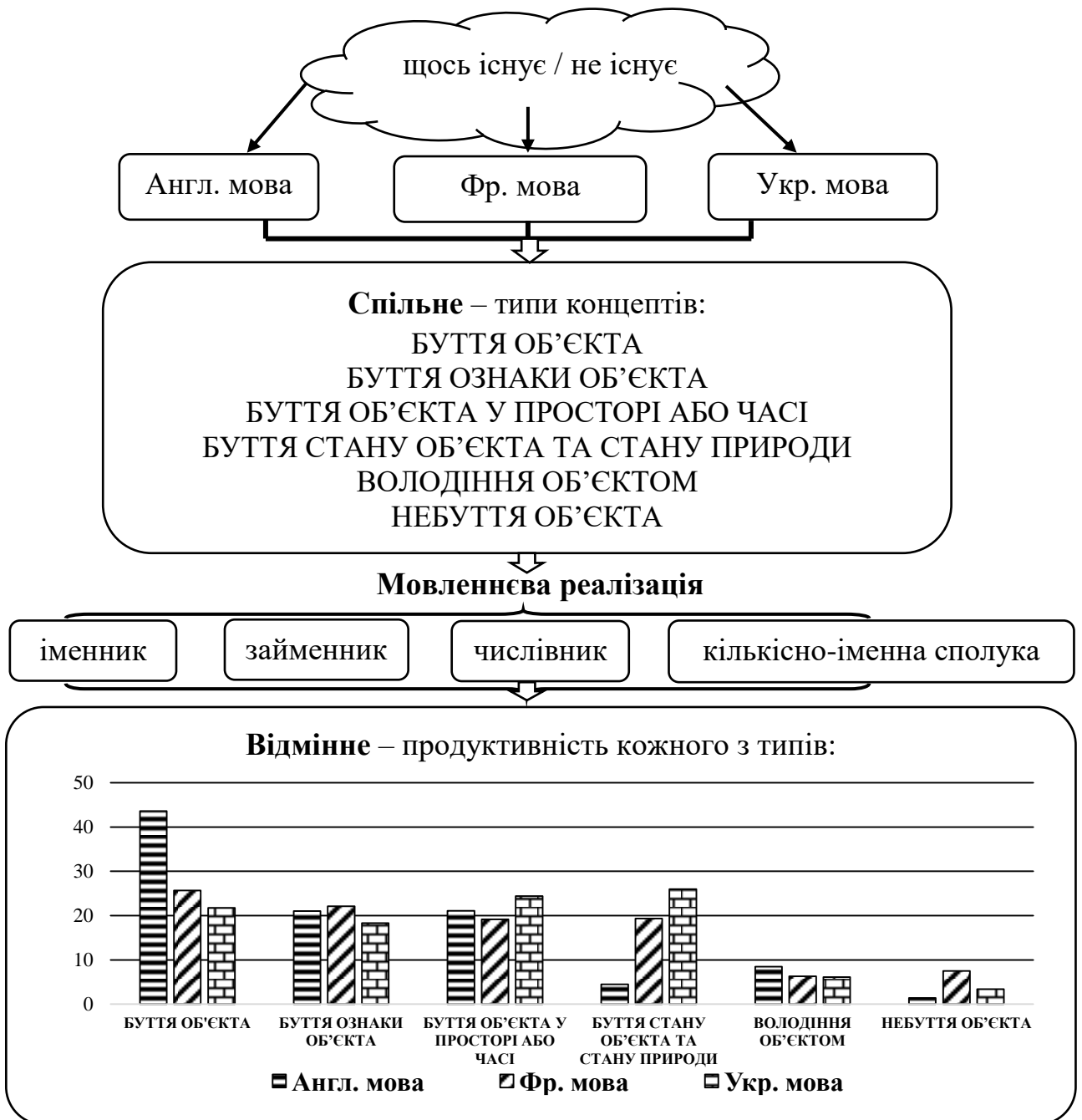

Рис. 1 Структура синтаксичних концептів, репрезентованих номінативними реченнями в англійській, французькій та українській мовах

Абстраговані значення ментальних схем, в яких сфокусовані екзистенційно-буттєві смисли, реалізуються в мовленні номінативними реченнями, що зумовлено їх лаконічністю. Мовець обирає необхідні синтаксичні форми відповідно до мети висловлюваної думки, яку найчастіше виражає за допомогою номінативних речень.

Результати проведеного дослідження підтвердили припущення про різний ступінь вербалізації виокремлених типів синтаксичних концептів номінативними реченнями в англійській, французькій та українській мовах. Кількісно-якісна кореляція синтаксичних концептів, репрезентованих номінативними реченнями у зіставлюваних мовах, представлена у таблиці 1.

Кількісно-якісна кореляція синтаксичних концептів, репрезентованих номінативними реченнями в англійській, французькій та українській мовах

Тип синтаксичного концепту	Англійська мова		Французька мова		Українська мова		Усього	
	К-ть од.	%	К-ть од.	%	К-ть од.	%	К-ть од.	%
БУТТЯ ОБ'ЄКТА	654	43,60	385	25,67	326	21,74	1365	30,33
БУТТЯ ОЗНАКИ ОБ'ЄКТА	315	21,00	332	22,13	275	18,33	922	20,49
БУТТЯ ОБ'ЄКТА У ПРОСТОРИ АБО ЧАСІ	316	21,07	287	19,13	366	24,40	969	21,53
БУТТЯ СТАНУ ОБ'ЄКТА ТА СТАНУ ПРИРОДИ	67	4,47	290	19,33	390	26,00	747	16,60
ВОЛОДІННЯ ОБ'ЄКТОМ	127	8,46	94	6,27	92	6,13	313	6,96
НЕБУТТЯ ОБ'ЄКТА	21	1,40	112	7,47	51	3,4	184	4,09
Усього	1500	100	1500	100	1500	100	4500	100

У процесі мовленнєвої реалізації номінативні речення англійської, французької та української мов, що вербалізують виділені у ході дослідження синтаксичні концепти, піддаються регулярним модифікаціям (граматичним та структурно-семантичним).

Регулярні модифікації ментальних схем (граматичні і структурно-семантичні) не призводять до зміни їх типового значення, а лише доповнюють речення додатковим смислом. Установлено, що *граматичні модифікації* уможливають зміну часової віднесеності репрезентованої номінативним реченням ситуації завдяки введенню до його складу прислівників часу, прийменників та прикметників: англ. *After dinner on a Sunday* [Joyce, p. 114]; фр. *Demain, Râques* [Mauriac 1967, p. 135]; укр. *Для виступів слово пізніше* [Вільде, кн. 1, с. 518].

До *структурно-семантичних модифікацій* належать *питальна й емоційна*, які надають номінативним реченням досліджуваних мов нових семантичних відтінків. *Питальні модифікації* характерні для номінативних речень, що об'єктивують усі виділені синтаксичні концепти, окрім синтаксичного концепту НЕБУТТЯ ОБ'ЄКТА в англійській мові: фр. *Pas de lettres de menaces ou d'injures?* ... [Mauriac 1967, p. 179]; укр. *Невже справді нічого святого?* [Гончар, т. 6, с. 168]. *Емоційні модифікації* номінативних речень викликані бажанням мовця висловити власне ставлення або оцінку стосовно буття об'єкта, його якостей чи особливих характеристик, буття стану об'єкта або природи, володіння об'єктом, а також небуття об'єкта: англ. *An Oxford man!* [Fitzgerald, p. 129]; фр. *La déesse!* [Triolet 1981, p. 198]; укр. *Артист!* [Гончар, т. 6, с. 64].

Попри те, що виділені синтаксичні концепти є спільними для досліджуваних мов, їх вербалізація номінативними реченнями різниться залежно від мови.

Виявлено також відмінності у плані реалізації номінативними реченнями синтаксичного концепту ВОЛОДІННЯ ОБ'ЄКТОМ, який в англійській та французькій мовах, окрім інших засобів, вербалізується словосполученнями іменників з прийменниками *of, de*: англ. *Friend of the family* [Joyce, p. 67]; фр. *La chouchoute de M. le curé* [Bernanos 1936, p. 28], на відміну від української мови, де використовується родовий відмінок іменників: укр. *Ріка батьків, ріка рідної історії...* [Гончар, т.7, с. 210].

Специфікою англійської і французької мов є перевага використання номінативних речень для констатації факту буття об'єкта (із загальної кількості 1365 номінативних речень, що вербалізують буття об'єкта у зіставлюваних мовах, 654 – в англ. (43,60%), 385 – у фр. (25,67%), 326 – в укр. (21,74%): англ. *Telegraph* [Joyce 1961, p. 35]; фр. *Le docteur* [Sagan 1969, p. 50]; укр. *Художник* [Гончар т. 7, с. 501].

В українській мові домінують номінативні речення на позначення буття стану об'єкта та стану природи (із 747 номінативних речень зафіксовано 390 – в укр. мові (26,0%), 290 – у фр. (19,33%), 67 – в англ. (4,47%): англ. *O'Callaghan on his last legs* [Joyce, p. 93]; фр. *Crise hépatique* [Bazin 1979v, p. 56]; укр. *Типова дисгармонія поведінки* [Гончар, т. 5, с. 331].

Специфікою французької та української мов є використання вказівних часток *voilà, et voilà, оце, ось* з метою увиразнення факту приналежності об'єкта певній особі: фр. *Et voilà sa très grande faute* [Bazin 1979a, p. 146]; укр. *Оце його володіння* [Гончар т. 7, с. 505].

Проведене дослідження підтвердило, що когнітивний рівень репрезентації номінативних речень досліджуваних мов характеризується різним ступенем мовної продуктивності виділених синтаксичних концептів та відображає національну специфіку концептуалізації дійсності носіями зіставлюваних мов.

У четвертому розділі “**Структурно-семантичні типи номінативних речень в англійській, французькій та українській мовах**” встановлено, що номінативне речення є синтаксичною конструкцією, яка використовується в актах мовленнєвої комунікації і реалізує певну структурну модель. Номінативні речення скласифіковано за структурою та кількістю структурних елементів. Сконструйовано також їх семантичні схеми у досліджуваних мовах.

Грунтуючись на результатах досліджень В.В. Бабайцевої, П.О. Леканта, Ф. Лефьовр, О.Д. Пономаріва, К.Ф. Шульжука, номінативні речення *класифікуємо* за 4 структурними типами, що є спільними для трьох мов: 1) *непоширені*, 2) *поширені*, 3) *нерозчленовані*, 4) *розчленовані*.

Непоширені номінативні речення характеризуються наявністю в їх структурі лише головного члена, слова або синтаксично нерозкладного словосполучення. Непоширені номінативні речення представлені однокомпонентними, частково дво- та трикомпонентними структурними моделями з другорядними членами, що утворюють нерозкладну сполуку з головним членом: англ. *Twelve years* [Fitzgerald, p. 165]; фр. *Huit heures* [Triplet 1981, p. 183]; укр. *Сорок злотих* [Вільде, к. 2, с. 540]. Поширені номінативні речення утворюються завдяки введенню до структурних моделей поширювачів, що пояснюють головний член і представлені дво-, три- і більше компонентними моделями, продуктивність яких варіюється у кожній мові.

Нерозчленовані номінативні речення представлені лише головним членом, словом чи синтаксично-нерозкладною сполукою. Нерозчленовану структуру номінативних речень (Ф. Лефьовр, П.О. Лекант) визначаємо за відсутності пунктуаційних знаків між двома членами речення і неможливістю їх перестановки та опущення підмета: англ. *A Time Machine* [Bradbury, p. 86]; фр. *Table portefeuille* [Triolet, p. 151]; укр. *Вогонь-хлопець!* [Гончар, т. 5, с. 441]. Розчленовані номінативні речення мають у своїй структурі, окрім головного члена, детермінантні другорядні члени, що є факультативними елементами структури речення і належать до всього складу речення (Н.Ю. Шведова). До розчленованих номінативних речень віднесено такі, в яких можна поміняти місцями компоненти без зміни смислу речення: англ. *Hammer and nail* [Bradbury, p. 214]; фр. *Des dattes et des chèvres* [Sagan 1991, p. 179]; укр. *Спокій і тиша* [Гончар, т. 7, с. 230], та ті, в яких між членами речень наявні розділові знаки: англ. *Earth, fire, water* [Joyce, p. 114]; фр. *Saint-Clair, enfin* [Mauriac 1976 td, p. 119]; укр. *Осінь, ніч, темрява...* [Гончар, т. 5, с. 172].

Номінативне речення є синтаксичною конструкцією, яка використовується в актах мовленнєвої комунікації і реалізує властиву структурну модель, що є зображенням синтаксичної будови за допомогою заданої системи символів. У дослідженні використовувалися розширені структурні моделі номінативних речень, оскільки це пов'язане з подальшим виявленням семантичних особливостей цих речень, що зумовило включення до таких моделей детермінантних елементів. Ці моделі сконструйовано за допомогою методики безпосередніх складників, що дозволило шляхом покрокової операції згортання речення представити його у вигляді структурної моделі. Виокремлено 7 типів номінативних речень відповідно до кількості елементів: одно-, дво-, три-, чотири-, п'яти-, шести-, семи- і більше компонентні номінативні речення, репрезентовані різною кількістю одиниць в англійській, французькій та українській мовах. Структурні моделі номінативних речень у досліджуваних мовах є як універсальними, так і специфічними (наявними в одній або двох мовах) (див. табл. 2).

Таблиця 2

**Кількісно-якісна кореляція структурних типів номінативних речень
в англійській, французькій та українській мовах**

Структурний тип	Англійська мова		Французька мова		Українська мова		Усього	
	К-сть од.	%	К-сть од.	%	К-сть од.	%	К-сть од.	%
1-компонентні	295	19,67	183	12,20	98	6,53	576	12,80
2-компонентні	442	29,46	396	26,40	217	14,47	1055	23,44
3-компонентні	308	20,54	317	21,13	292	19,47	917	20,38
4-компонентні	221	14,73	203	13,53	226	15,06	650	14,44
5-компонентні	110	7,33	127	8,47	226	15,06	463	10,29
6-компонентні	66	4,40	81	5,40	166	11,07	313	6,96
7 і більше компонентні	58	3,87	193	12,87	275	18,34	526	11,69
Усього	1500	100	1500	100	1500	100	4500	100

Структурні моделі пов'язані зі здатністю головного члена номінативного речення (іменника, займенника, числівника) сполучатися з іншими частинами мови. Більшу лексичну сполучуваність серед проаналізованих структурних моделей виявив іменник (321 структурна модель в англ. мові, 470 – у фр., 814 – в укр.).

Специфікою англійської та французької мов є переважання двокomпонентних номінативних речень (англ. мова – 29,46%, фр. мова – 26,40% від загальної кількості при 14,47% в укр. мові). В українській мові – трикомпонентних (19,47%) та семи- і більше компонентних номінативних речень (18,34%), що зумовлене наявністю відмінків та нефіксованим порядком слів.

Відмінності у структурі номінативних речень досліджуваних мов пов'язані з рівнем продуктивності різних типів структурних моделей у кожній мові.

Ідентифіковано 6 семантичних типів номінативних речень в англійській, французькій та українській мовах, що є спільними для зіставлюваних мов: *буттєві* (екзистенційні), *вказівні*, *оцінні* (якісна або кількісна оцінка), *номінативні речення з просторовими та часовими детермінантами*, *посесивні*.

Кожен із виділених семантичних типів реалізується специфічною семантикою схеми. Так, предикативна ознака *буттєвих* номінативних речень конкретизується семантичними схемами “ІСНУВАННЯ / НАЯВНІСТЬ ЯВИЩА”; “ІСНУВАННЯ / НАЯВНІСТЬ ОБ'ЄКТА”; “ІСНУВАННЯ / НАЯВНІСТЬ ПОДІЇ / СИТУАЦІЇ”; “ІСНУВАННЯ / НАЯВНІСТЬ АБСТАКТНОГО ПОНЯТТЯ”; “ІСНУВАННЯ / НАЯВНІСТЬ ПРЕДМЕТНО ПРЕДСТАВЛЕНОЇ ДІЇ”; “ІСНУВАННЯ / НАЯВНІСТЬ СТАНУ”; *вказівних* – семантичними схемами “ОБ'ЄКТ БУТИ / ІСНУВАТИ + PART_{dem}”; “ОБ'ЄКТ БУТИ / ІСНУВАТИ + PRON_{dem}”; “PRON_{atr} + НАЯВНІСТЬ ОБ'ЄКТА”), *оцінних* – семантичними схемами “ОБ'ЄКТ БУТИ ЯКИМ” та “ОБ'ЄКТ БУТИ СКІЛЬКИ”, *номінативних речень з просторовими детермінантами* – семантичною схемою “ОБ'ЄКТ ПЕРЕБУВАТИ + DET_{loc}”, *номінативних речень з часовими детермінантами* – семантичною схемою “ОБ'ЄКТ БУТИ + DET_{temp}”, *посесивних* номінативних речень – семантичною схемою “ОБ'ЄКТ НАЛЕЖАТИ КОМУСЬ”.

Специфікою української мови є використання прикметників із присвійним суфіксом та відносних прикметників з метою реалізації семантики схеми “ОБ'ЄКТ НАЛЕЖАТИ КОМУСЬ”: укр. *Таткова попільничка* [Вільде к. 1, с. 291]; *Мамині дорогоцінності* [Вільде, кн. 1, с. 497].

Виділені структурно-семантичні типи номінативних речень в англійській, французькій та українській мовах відображають специфіку їх синтаксичного устрою і своєрідність національного мислення носіїв кожної мови.

П'ятий розділ “Прагматичні типи номінативних речень в англійській, французькій та українській мовах” містить аналіз номінативних речень англійської, французької та української мов у прагматичному аспекті, що відображає комунікативну діяльність людини в різних актах мовлення.

У процесі реального спілкування номінативні речення здатні виражати різноманітні комунікативні наміри (інтенції) мовця у конкретних ситуаціях.

Зіставний аналіз номінативних речень в англійській, французькій та українській мовах відповідно до їх прагматичного навантаження у структурі мовленнєвих актів дав змогу встановити 4 прагматичні типи номінативних речень: 1) *репрезентативи* (донесення до адресата інформації про предмет розмови / опису, абстрактне поняття / подію, часову / просторову віднесеність об'єкта, стан об'єкта / навколишнього середовища (природи), зовнішній вигляд об'єкта); 2) *експресиви* (висловлення мовцем ставлення до сказаного); 3) *директиви* (категоричні – прямий вплив на адресата, некатегоричні – зменшення прямого впливу) та 4) *квеситиви* (запит / отримання / підтвердження інформації) (див. табл. 3).

Таблиця 3

**Кількісно-якісна кореляція прагматичних типів номінативних речень
в англійській, французькій та українській мовах**

Прагматичні типи номінативних речень	Англійська мова		Французька мова		Українська мова		Усього	
	К-сть. од.	%	К-сть. од.	%	К-сть. од.	%	К-сть. од.	%
Репрезентативи	1128	75,20	866	57,73	931	62,07	2925	65,00
Експресиви	211	14,07	267	17,80	310	20,67	788	17,51
<i>Позитивні</i>	116	7,74	95	6,33	181	12,07	392	8,71
<i>Негативні</i>	95	6,33	172	11,47	129	8,60	396	8,80
Директиви	77	5,13	205	13,67	116	7,73	398	8,84
<i>Категоричні</i>	16	1,07	35	2,33	20	1,33	71	1,58
<i>Некатегоричні</i>	61	4,06	170	11,34	96	6,40	327	7,26
Квеситиви	84	5,60	162	10,80	143	9,53	389	8,65
Разом	1500	100	1500	100	1500	100	4500	100

Проведене дослідження засвідчило найвищий відсоток ужитку в мовленні *репрезентативних* номінативних речень, що складає 65% від загальної кількості вживань (1128 речень в англ. мові, 931 – в укр., 866 – у фр.), які переважно мають семантику буттєвості: англ. *Clara Goodwater* [Bradbury, p. 114]; фр. *Le docteur* [Sagan 1969, p. 50]; укр. *Ось вам моя Мадонна...* [Гончар, т. 7, с. 517]. Найбільш чисельними є номінативні речення на позначення зовнішності / характеристики об'єкта (15,78%): англ. *Young student* [Joyce, p. 66]; фр. *Taille moyenne* [Camus 1963, p. 40]; укр. *Гарний зять* [Гончар, т. 4, с. 47] та його просторове розміщення (8,80%): англ. *My house down there* [Joyce, p. 97]; фр. *Des voix en bas...* [Triolet 1981, p. 120]; укр. *Мисник над одвірками* [Гончар, т. 5, с. 162]. Відмінним є рівень вербалізації різних видів інформації, представленої номінативними реченнями у кожній з мов.

Значно меншим є звернення мовців до *експресивних* номінативних речень на позначення позитивної та негативної оцінки. Кількість *експресивних* номінативних речень на позначення позитивних (подяка, похвала, самопохвала, захоплення / захват): англ. *What realism!* [Fitzgerald, p. 50]; фр. *Quelle belle journée!*... [Sagan 1969, p. 62]; укр. *Отакий майстер* [Гончар, т. 5, с. 402] і негативних (страх, обурення, нарікання, сором, жаль, вибачення, докір, осуд, самооцінка, іронія, насмішка): англ. *Absurd!* [Joyce, p. 8]; фр. *Quelle horreur!* [Sagan 1969, p. 29]; укр. *Ух, варвари!* [Гончар, т. 6, с. 7] емоцій складає 17,51% (8,71% – позитивні емоції; 8,80% – негативні).

Специфікою української та англійської мов є перевага вираження мовцями позитивних емоцій (12,07% в укр. мові та 7,74% в англ.). У французькій мові кількісно переважають номінативні речення на позначення негативних емоцій (11,47%), що відображає їх критичне ставлення до себе й оточуючих.

Специфічним для англійської мови є *лакунарність* вираження негативної самооцінки номінативними реченнями: фр. *Une pie voleuse et noire* [Triolet 1981, р. 197] (негативна оцінка власних недоліків); укр. *Ах, який писаний дурень з мене!* [Вільде, к. 2, с. 245] (негативна оцінка власної поведінки).

Директивні номінативні речення представлені категоричними (наказ, наполеглива вимога, заборона): англ. *Orchestra, fanfare, curtain!* [Bradbury, р. 82]; фр. *Jean, mon courrier!* [Bazin 1950, р. 92]; укр. *Ім'я!* [Вільде, к. 2, с. 61] та некатегоричними висловлюваннями (пропозиція, прохання, (по)бажання, згода, відмова, застереження): англ. *Fire, Papa!* [Bradbury, р. 61]; фр. *A tes souhaits!* [Bazin 1950, р. 102]; укр. *Моє ушанування шановному панові!* [Вільде, к. 2, с. 169], кількість яких становить 8,84% від загальної вибірки (категоричні директиви складають – 1,58% від усієї вибірки, некатегоричні – 7,26%). Використання *директивних* номінативних речень є найвищим у фр. мові (13,67%) порівняно з укр. (7,73%) та англ. (5,13%) мовами. Спільним для досліджуваних мов є переважання номінативних речень на позначення некатегоричних директивних висловлювань: англ. *Three o'clock here at the house* [Fitzgerald, р. 177] (прохання прийти у визначений час); фр. *Cinq minutes, mon chou!* [Bazin 1979b, р. 329] (прохання зачекати); укр. *Воістину єдиний свідок юності!* [Вільде, к. 2, с. 670] (вираження згоди з думкою співрозмовника).

Найнижчим є відсоток використання *квеситивних* номінативних речень – 8,65% від загальної кількості. Спільним для англійської, французької та української мов є переважання квеситивних номінативних речень з метою запиту / отримання інформації (4,13% – фр. мова, 4,00% – укр., 1,67% – англ.): англ. *Mister Quartermain?* [Bradbury, р. 95]; фр. *Quelqu'un de la famille?* [Mauriac 1935, р. 52]; укр. *Рік народження?* [Вільде, к. 2, с. 61] та підтвердження власної позиції (2,73% – фр. мова, 2,20% – укр., 1,0% – англ.): англ. *The picture of Oxford?* [Fitzgerald, р. 73] (намагання підтвердити власний здогад); фр. *Maître Valatte?* [Triolet 1981, р. 245] (спроба встановити особу прибулого); укр. *Протитанкові під Красноградом?* [Гончар, т. 4, с. 72] (прагнення підтвердити власний здогад). Відмінність полягає у різному рівні продуктивності кожного з видів квеситивних номінативних речень у досліджуваних мовах, які здатні не лише виражати значення питальності, але й передавати смисли інших типів модально-інтенційних висловлювань – репрезентативів: англ. *Supper almost ready?* [Bradbury, р. 96]; фр. *Une princesse de Clèves?* [Sagan 1956, р. 29]; укр. *Ключ від поду в Марині?* [Вільде, кн. 1, с. 636], директивів: англ. *A lemonade?* [Fitzgerald, р. 108]; фр. *À ce soir, Martine?* [Triolet 1981, р. 70]; укр. *Ваше прізвище?* [Вільде, кн. 2, с. 268], експресивів: англ. *Metempsychosis?* [Joyce, р. 64]; фр. *Hommage?* [Bazin 1979b, р. 475]; укр. *Страх?* [Вільде, к. 2, с. 220].

Виокремлені прагматичні типи номінативних речень в англійській, французькій та українській мовах відображають специфіку подання інформації про ситуацію мовлення.

Загальні результати дослідження дають підстави зробити такі **висновки**:

Теоретико-методологічна концепція дисертації ґрунтується на працях Е. Бенвеніста, М. Гревіса, А. Гусса, Л. Єльмслева, О.С. Мельничука, М.Т. Чемерисова та ін., в яких акцентовано буттєву семантику та односкладність номінативних речень; В.В. Бабайцевої, Н.С. Валгіної, П. Гіро, П.С. Дудика, П.О. Леканта, У. Леманна та ін., де номінативні речення потрактовано як односкладні з буттєвою семантикою, здатні до поширення; Г.А. Волохіної, Р. Джекендоффа, С.Є. Кузьміної, З.Д. Попової, Л.О. Фурс та ін., де обґрунтовано доцільність аналізу номінативних речень через синтаксичні концепти – одиниці ментальної репрезентації на когнітивному рівні, що мають план змісту і план вираження; А.П. Загнітка, Дж. Серля, Р. Якобсона та ін., у яких визначено функції номінативних речень за їх прагматичним навантаженням у мовленні.

Номінативні речення – це специфічний різновид односкладних речень, головний член яких може бути виражений іменником у називному відмінку, особовим займенником, кількісно-іменною словосполучкою або числівником, які є одним із найбільш продуктивних способів вираження когнітивно-синтаксичної семантики в англійській, французькій та українській мовах.

Розроблена комплексна методика виявилася ефективною для ідентифікації типів синтаксичних концептів, репрезентованих номінативними реченнями, структурно-семантичних і прагматичних типів номінативних речень в англійській, французькій та українській мовах. За *tertium comparationis* (основи зіставлення) у роботі обрано поняття синтаксичного концепту для вияву ступеня його репрезентації номінативними реченнями у кожній мові (когнітивний рівень); структурні моделі номінативних речень та засоби морфологічного вираження головного члена (структурно-семантичний рівень); функції номінативних речень у мовленні (прагматичний рівень).

Виділено 6 типів синтаксичних концептів: БУТТЯ ОБ'ЄКТА [ХТО / ЩО ІСНУЄ]; БУТТЯ ОЗНАКИ ОБ'ЄКТА [ХТО / ЩО Є ЯКИМ]; БУТТЯ ОБ'ЄКТА У ПРОСТОРИ АБО ЧАСІ [ХТО / ЩО ІСНУЄ ДЕ АБО КОЛИ]; БУТТЯ СТАНУ ОБ'ЄКТА ТА СТАНУ ПРИРОДИ [ХТО / ЩО ПЕРЕБУВАЄ В ЯКОМУ СТАНІ]; ВОЛОДІННЯ ОБ'ЄКТОМ [ХТО / ЩО НАЛЕЖИТЬ КОМУ]; НЕБУТТЯ ОБ'ЄКТА [ХТО / ЩО НЕ ІСНУЄ], репрезентованих у мовленні номінативними реченнями. Виявлено, що номінативні речення, які вербалізують ці синтаксичні концепти, піддаються *граматичним* (зміна часової віднесеності ситуації) та *структурно-семантичним* модифікаціям (питальна та емоційна). Ступінь вербалізації виділених синтаксичних концептів у досліджуваних мовах є різним (в англ. та фр. мовах – переважають номінативні речення на позначення БУТТЯ ОБ'ЄКТА (43,60% англ., 25,67% фр.); в укр. – БУТТЯ СТАНУ ОБ'ЄКТА ТА СТАНУ ПРИРОДИ (26,0%), БУТТЯ ОБ'ЄКТА У ПРОСТОРИ ТА ЧАСІ (24,40%).

Установлено 4 структурні типи номінативних речень в англійській, французькій та українській мовах: *непоширені* (вираження структури номінативного речення лише головним членом), *поширені* (номінативне речення здатне до поширення за рахунок об'єктних та обставинних детермінантів), *нерозчленовані* (структурна модель номінативного речення є синтаксично нерозкладною), *розчленовані* (здатність речення до збереження смислу повідомлення незалежно від

порядку розташування компонентів структурної моделі) та 7 їх різновидів відповідно до кількості структурних елементів. Побудовано 1686 структурних моделей номінативних речень зіставлюваних мов (336 – англ. мова, 500 – фр., 850 – укр.), 1605 з яких утворено на основі іменника (321 модель в англ. мові, 470 – у фр., 814 – в укр.), що засвідчує найвищий ступінь лексичної сполучуваності іменника з іншими компонентами.

Ідентифіковано 6 спільних семантичних типів номінативних речень в англійській, французькій та українській мовах: буттєві (екзистенційні), вказівні, оцінні (якісна або кількісна оцінка), номінативні речення з просторовими та часовими детермінантами, посесивні, кожен з яких реалізується специфічною семантикою схеми. Доведено, що предикативна ознака буттєвих номінативних речень конкретизується семантичними схемами “ІСНУВАННЯ / НАЯВНІСТЬ ЯВИЩА”, “ІСНУВАННЯ / НАЯВНІСТЬ ОБ’ЄКТА”, “ІСНУВАННЯ / НАЯВНІСТЬ ПОДІЇ / СИТУАЦІЇ”, “ІСНУВАННЯ / НАЯВНІСТЬ АБСТАКТНОГО ПОНЯТТЯ”, “ІСНУВАННЯ / НАЯВНІСТЬ ПРЕДМЕТНО ПРЕДСТАВЛЕНОЇ ДІЇ”, “ІСНУВАННЯ / НАЯВНІСТЬ СТАНУ”; вказівних – семантичними схемами: “ОБ’ЄКТ БУТИ / ІСНУВАТИ + PART_{dem}”, “ОБ’ЄКТ БУТИ / ІСНУВАТИ + PRON_{dem}”, “PRON_{atr} + НАЯВНІСТЬ ОБ’ЄКТА”; оцінних номінативних речень – семантичними схемами “ОБ’ЄКТ БУТИ ЯКИМ”, “ОБ’ЄКТ БУТИ СКІЛЬКИ”; номінативних речень з просторовими детермінантами – семантичною схемою “ОБ’ЄКТ ПЕРЕБУВАТИ + DET_{loc}”; номінативних речень з часовими детермінантами – семантичною схемою “ОБ’ЄКТ БУТИ + DET_{temp}”; посесивних номінативних речень – семантичною схемою “ОБ’ЄКТ НАЛЕЖАТИ КОМУСЬ”. Відмінною є вербалізація семантичної схеми “ОБ’ЄКТ НАЛЕЖАТИ КОМУСЬ” в українській мові, коли використовуються прикметники з присвійним суфіксом та відносні прикметники.

Ідентифіковано 4 прагматичні типи номінативних речень відповідно до їх прагматичного навантаження у структурі мовленнєвих актів: *репрезентативи* – 65% від загальної кількості (1128 речень в англ. мові, 931 – в укр., 866 – у фр.); *експресиви* – 17,51% від усієї кількості (укр. мова – 310 речень, фр. – 267, англ. – 211), здатні виражати позитивну (8,71%) та негативну (8,80%) оцінку, що засвідчує незначне домінування негативних емоцій над позитивними; *директиви* – загальною кількістю 8,84%: фр. мова – 205 речень, укр. – 116, англ. – 77, (категоричні директиви складають – 1,58% від усієї вибірки, некатегоричні – 7,26%), що засвідчує перевагу некатегоричних мовленнєвих висловлювань; *квеситиви* – 8,65% від загальної кількості (фр. мова – 162 речення, укр. – 143, англ. – 84), які у процесі реального спілкування здатні виражати різноманітні комунікативні інтенції мовця та виконувати такі функції: когнітивна, комунікативна, мислеоформлювальна, репрезентативна, експресивна, регулятивна, інформативна, фатична, функція впливу. Відмінним є рівень вербалізації кожного прагматичного типу номінативними реченнями у зіставлюваних мовах.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у виявленні стилістичних функцій номінативних речень у літературно-художньому та публіцистичному стилях мовлення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Швець О.В. Методологічна основа аналізу номінативних речень різноструктурних мов / О.В. Швець // Наукові записки Острозької академії. Серія “Філологічна” : [зб. наук. праць] / [укладачі : І.В. Ковальчук, С.В. Новоселецька]. – Острог : Видавництво Національного Університету “Острозька академія”, 2014. – Вип. 49. – С. 134–137.
2. Швець О.В. Когнітивний підхід до вивчення номінативних речень / О.В. Швець // Психолінгвістика : [зб. наук. праць] / [гол. ред. проф. Калмикова Л.О.]. – Переяслав-Хмельницький : “Видавництво КСВ”, 2014. – Вип. 16. – С. 279–288.
3. Швець О.В. Реалізація типових пропозицій номінативними реченнями в різноструктурних мовах / О.В. Швець // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : “Філологія” : [зб. наук. праць] / [гол. ред. Ступак І.В.]. – Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2015. – Вип. 15, Т. 1. – С. 119–122.
4. Швець О.В. Структурні типи номінативних речень у різноструктурних мовах / О.В. Швець // Одеський лінгвістичний вісник : [науково-практичний журнал] / [гол. ред. Н.В. Петлюченко]. – Одеса : Видавничий дім “Гельветика”, 2015. – Вип. 6, Т. 2. – С. 145–148.
5. Швець О.В. Еволюція поняття “номінативне речення” у лінгвістиці / О.В. Швець // Science and Education a New Dimension : Philology, II (1). – Budapest, 2014. – Issue 17. – P. 129–134.
6. Швець А.В. Классификация номинативных предложений в лингвистике / А.В. Швець // Проблемы межкультурной коммуникации в современном обществе : [сб. науч. трудов] / [отв. ред. Е.А. Журавлева]. – Астана : Изд-во ТОО “KazServicePrint LTD”, 2014. – С. 178–183.
7. Швець О.В. Поняття “синтаксичний концепт” у сучасній лінгвістиці / О.В. Швець // Тези ІХ Міжнародної науково-практичної конференції “Психолінгвістика в сучасному світі” (Переяслав-Хмельницький, ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди”, 23–24 жовтня 2014 року). – Переяслав-Хмельницький : “Видавництво КСВ”, 2014. – С. 82.
8. Швець О.В. Структурні моделі номінативних речень французької мови / О.В. Швець // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Сучасна філологія : теорія і практика” (Київ, 20–21 березня 2015 року). – Херсон : Видавничий дім “Гельветика”, 2015. – С. 111–114.
9. Швець О.В. Функції номінативних речень у різноструктурних мовах / О.В. Швець // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Мова у світлі класичної спадщини та сучасних парадигм” (Львів, наукова філологічна організація “Логос”, 11–12 березня 2016 року). – Львів : ГО “Наукова філологічна організація “Логос”, 2016. – С. 30–32.

АНОТАЦІЯ

Швець О.В. Типологія номінативних речень в англійській, французькій та українській мовах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, МОН України, 2016.

У дисертації запропоновано комплексний підхід до ідентифікації типів номінативних речень в англійській, французькій та українській мовах; здійснено реконструкцію пропозиційного змісту, втіленого у номінативному реченні; встановлено, що на когнітивному рівні номінативні речення моделюються за ментальними схемами, одиницею представлення яких є синтаксичний концепт; номінативні речення скласифіковано за чотирма структурними типами та сімома різновидами; сконструйовано семантичні схеми номінативних речень у досліджуваних мовах; виявлено чотири прагматичні типи номінативних речень: репрезентативні, директивні, експресивні, квеситивні; розкрито особливості їх функціонування в мовленні.

Ключові слова: номінативне речення, синтаксичний концепт, структурна модель, семантична схема, прагматичні типи номінативних речень, репрезентативи, директиви, експресиви, квеситиви.

АННОТАЦИЯ

Швец А.В. Типология номинативных предложений в английском, французском и украинском языках. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.17 – сравнительно-историческое и типологическое языкознание. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, МОН Украины, 2016.

В диссертации предложен комплексный подход к идентификации типов номинативных предложений в английском, французском и украинском языках; установлено, что на когнитивном уровне номинативные предложения моделируются в виде ментальных схем, представленных синтаксическими концептами; номинативные предложения классифицированы по четырем структурным типам и семью разновидностям; сконструированы семантические схемы реализации номинативных предложений в исследуемых языках; выявлены четыре прагматических типа номинативных предложений: репрезентативы, директивы, экспрессивы, квеситивы; раскрыты особенности их функционирования в речи.

Номинативные предложения в английском, французском и украинском языках являются специфической разновидностью простых односоставных предложений, главный член которых может быть выражен существительным в именительном падеже, личным местоимением, количественно-именным словосочетанием или числительным, констатирующие бытие предмета или явления относительно момента речи.

Основными направлениями исследования номинативных предложений являются: системно-функциональный, структурно-семантический, структурно-функциональный и когнитивно-функциональный.

Предложенная комплексная методика оказалась эффективной для установления типологии номинативных предложений в английском, французском и украинском языках на когнитивном, структурно-семантическом и прагматическом уровнях.

На когнитивном уровне номинативные предложения представлены в виде синтаксических концептов, которые отображают их глубинную структуру. Установлено, что в речи номинативные предложения реализуют 6 синтаксических концептов, которые являются общими для исследуемых языков: БЫТИЕ ОБЪЕКТА, БЫТИЕ ПРИЗНАКА ОБЪЕКТА, БЫТИЕ ОБЪЕКТА В ПРОСТРАНСТВЕ ИЛИ ВРЕМЕНИ, БЫТИЕ СОСТОЯНИЯ ОБЪЕКТА И СОСТОЯНИЯ ПРИРОДЫ, ВЛАДЕНИЕ ОБЪЕКТОМ, НЕБЫТИЕ ОБЪЕКТА.

В процессе речевой реализации номинативные предложения, вербализирующие выделенные синтаксические концепты, подвергаются грамматическим (изменение временной отнесенности ситуации) и структурно-семантическим модификациям (вопросительная и экспрессивная). Спецификой английского языка является отсутствие вопросительных модификаций номинативных предложений, которые вербализируют синтаксический концепт НЕБЫТИЕ ОБЪЕКТА.

В соответствии с их структурой номинативные предложения классифицированы по 4 типам: нераспространенные (выражение структуры номинативного предложения только главным членом), распространенные (способность номинативного предложения к распространению за счет объектных и обстоятельственных детерминантов), нерасчлененные (синтаксическая нерасчлененность структурной модели номинативного предложения), расчлененные (свойство номинативного предложения к сохранению смысла сообщения независимо от порядка расположения компонентов структурной модели) и 7 разновидностям в зависимости от количества структурных элементов. Установлено, что структурные модели могут быть универсальными (имеются во всех исследуемых языках) или специфическими (имеющиеся в одном или двух языках).

Выделены 6 семантических типов номинативных предложений в исследуемых языках: бытийные, указательные, оценочные, номинативные предложения с пространственными детерминантами, номинативные предложения с временными детерминантами, посессивные, каждый из которых реализуется специфической семантикой схемы.

Идентифицированы 4 прагматических типа номинативных предложений в английском, французском и украинском языках: репрезентативы, директивы, экспрессивы, квеситивы.

Установлено, что в процессе общения повествовательные, восклицательные и вопросительные номинативные предложения могут выражать различные коммуникативные интенции говорящего и выполнять определенные функции языка: когнитивную, коммуникативную, мыслительную, репрезентативную, экспрессивную, регулятивную, информативную, фатическую, функцию влияния.

Ключевые слова: номинативное предложение, синтаксический концепт, структурная модель, семантическая схема, прагматические типы номинативных предложений, репрезентативы, директивы, экспрессивы, квеситивы.

RESUME

Shvets O.V. Typology of nominative sentences in the English, French and Ukrainian languages. – Manuscript.

Thesis for a Candidate's Degree in Philology, Specialty 10.02.17 – Comparative, Historical and Typological Linguistics. – National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine, 2016.

The thesis suggests a new integrated approach to the establishing of typology of nominative sentences in the English, French and Ukrainian languages. The propositional meaning represented by nominative sentence was reconstructed. It was found out that on the cognitive level nominative sentences are modelled as mental schemes, which are represented as syntactic concepts. Nominative sentences were classified into four structural types and seven varieties. Semantic schemes, which are realised by nominative sentences, were constructed in the studied languages. Four pragmatic types of nominative sentences were distinguished: representative, directive, expressive and interrogative. The peculiarities of their functioning in speech were revealed.

Keywords: nominative sentence, syntactic concept, structural model, semantic scheme, pragmatic types of nominative sentences, representatives, directives, expressives, interrogatives.

Підписано до друку 26.08.2016 р. Формат 60x90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 72.

«Видавництво “Науковий світ”»[®]
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Казимира Малевича (Боженка), 23, оф. 414.
200-87-15, 050-525-88-77
E-mail: nsvit23@ukr.net
Сайт: nsvit.cc.ua